

I. ARTYKUŁY

ZYGMUNT KOWALCZYK, JERZY SZCZEPAŃSKI, FLORIAN WIŚNIEWSKI

JEDNOŚĆ EKONOMIKI I POLITYKI W PRACACH LENINA

I. OKREŚLAJĄCA ROLA EKONOMIKI WOBEC POLITYKI W PRACACH W. LENINA

Jedną z istotnych części dorobku teoretycznego W. Lenina jest analiza związków zachodzących między ekonomiką a polityką. Znajomość tych związków posiada duże znaczenie poznawcze i praktyczne.

Przez ekonomikę należy rozumieć sposób produkcji, to jest siły wytwórcze i stosunki produkcji panujące w społeczeństwie. Całokształt stosunków produkcji stanowi bazę ekonomiczną danego społeczeństwa, z której wyrastają różne formy świadomości społecznej i działalności ludzi obsługujące daną bazę ekonomiczną (wówczas są to formy tzw. nadbudowy ideologicznej, politycznej, prawnej itp.) lub przeciwstawiające się jej.

Polityka jest w zasadzie działalnością ludzi polegającą na określeniu celów gospodarczych, społecznych, kulturalnych i innych w interesie panującej klasy społecznej oraz na ustalaniu metod, środków i dróg osiągnięcia wyznaczonych celów, a następnie ich realizacji w praktyce. Podmiotem tak rozumianej polityki jest w zasadzie państwo, a na pewnych odcinkach także określone organizacje społeczne posiadające z reguły istotny wpływ na państwo lub działające w jego imieniu.-

Polityka w powyższym ujęciu stanowi element nadbudowy. Może być ona określona także jako sztuka rządzenia państwem lub jako działalność wytyczająca kierunki i metody działania władzy państwowej wewnątrz kraju i w stosunkach z zagranicą. W tym właśnie sensie W. Lenin pisał, że „Polityka jest to udział w sprawach państwa, określanie form, zadań i treści działalności państwa”¹.

W zależności od etapu rozwoju danej formacji społeczno-ekonomicznej cele polityki rozumianej jako element nadbudowy mogą być zgodne z potrzebami rozwoju sił wytwórczych społeczeństwa lub sprzeczne z nimi. Na przykład dążenie państwa kapitalistycznego do umocnienia prywatno-

¹ *Zbiór leninowski*, (wyd. ros.), t. XXI, s. 14.

-kapitalistycznej własności środków produkcji i systemu przywłaszczania wartości dodatkowej było w początkowej fazie rozwoju kapitalizmu zgodne z potrzebami w zakresie rozwoju sił wytwórczych. Kapitalistyczne stosunki produkcji stwarzały bowiem wtedy korzystne warunki dla rozwoju społecznych sił wytwórczych. Natomiast odmiennie wygląda ta sprawa we współczesnym kapitalizmie.

Na określonym etapie rozwoju formacji typu antagonistycznego pojawia się także polityka w nieco innym znaczeniu, a mianowicie jako działalność polegająca na określaniu celów gospodarczych, społecznych i innych w interesie klas społecznych nie będących klasami panującymi w danym ustroju oraz na ustaleniu metod, środków i dróg realizacji tych celów. Ma to miejsce wtedy, gdy stosunki produkcji zaczynają hamować rozwój sił wytwórczych i kiedy sprzeczność ta znajdzie określone odbicie w świadomości i w organizacji klas społecznych nie będących klasami panującymi.

Cele polityki klas niepanujących mogą być w mniejszym lub większym stopniu sprzeczne z interesami klas panujących. Cele te mogą być także zgodne lub niezgodne z potrzebami rozwoju nowych sił wytwórczych i doskonalenia stosunków produkcji. Zależy to w dużej mierze od sytuacji ekonomicznej klas niepanujących. Na przykład postulat obalenia kapitalizmu i przejścia do socjalizmu wysuwany przez rewolucyjny ruch robotniczy jest zdecydowanie sprzeczny z interesami burżuazji, ale równocześnie zgodny z potrzebami w zakresie rozwoju sił wytwórczych i doskonalenia stosunków produkcji. Natomiast powrót od kapitalizmu do drobnej produkcji towarowej, wysuwany jest często przez ruch drobnych wytwórców, jest wprawdzie sprzeczny z interesami burżuazji, ale równocześnie jest on niezgodny z potrzebą stworzenia korzystniejszych warunków dla rozwoju sił wytwórczych społeczeństwa.

Działając w warunkach kapitalizmu i będąc rzecznikiem interesów klasy robotniczej W. Lenin zajmował się początkowo analizą związków między ekonomiką a polityką, zarówno zgodną z interesami klas panujących jak i polityką przeciwstawiającą się tym interesom z pozycji klas eksploatowanych. Rozwinął on tezę Marksa o tym, że ekonomika i polityka są ściśle powiązane ze sobą, nawzajem wpływają na siebie i stanowią jedną ciągle doskonalącą się całość. Powiązanie polityki z ekonomiką wynika z faktu, że polityka dotyczy stosunków między klasami, państwami i narodami, uwarunkowanych materialnymi przesłankami bytowania, a zwłaszcza sposobem produkcji. W ramach tej ściśle zespolonej całości decydującą rolę odgrywa ekonomika. Na przykład w kapitalizmie cele polityki rozumianej jako element nadbudowy wynikają z interesów ekonomicznych burżuazji posiadającej władzę polityczną. Również cele polityki przeciwstawnej wobec stosunków kapitalistycznych wynikają z położenia

ekonomicznego klasy robotniczej czy drobnych producentów towarowych. Decydująca rola ekonomiki w stosunku do polityki znalazła odbicie w znanym twierdzeniu Marksa, że byt społeczny określa świadomość społeczną oraz w określeniu Lenina, że „polityka to skoncentrowany wyraz ekonomiki”².

Problem określającej roli ekonomiki wobec polityki oraz ich jedności przejawia się w pracach Lenina zarówno w dziedzinie wyboru tematyki badawczej i metodologii badań, jak i w toku formułowania określonych twierdzeń i wniosków. Przejawem uwzględnienia przez Lenina określającej roli ekonomiki wobec polityki przy wyborze tematyki badań jest: podjęcie przez niego analizy kwestii rolnej w Rosji na przełomie XIX i XX w.³. Zbadanie tego problemu w warunkach stosunkowo zacofanego kraju rolniczo-przemysłowego, w którym klasa robotnicza stanowiła niewielką część ludności, zaś główną część narodu stanowiło chłopstwo, posiadało istotne znaczenie dla określenia możliwości rewolucji socjalistycznej w Rosji oraz dla ustalenia odpowiedniej strategii i taktyki walki rewolucyjnej⁴. Dla wyjaśnienia perspektyw rewolucji socjalistycznej w jednym kraju niezbędne było także kompleksowe zbadanie warunków społeczno-gospodarczych panujących w licznych rozwiniętych krajach kapitalistycznych. W związku z tym Lenin podjął w swych dalszych pracach analizę ekonomicznych cech imperializmu oraz prawidłowości rządzących gospodarką w tej epoce. Opierając się na zbadaniu prawa nierównomiernego rozwoju ekonomicznego i politycznego w okresie imperializmu możliwe było sformułowanie tezy o możliwości zwycięstwa rewolucji socjalistycznej w jednym kraju, nawet stosunkowo słabo rozwiniętym gospodarczo.

Jednakże zdobycie władzy politycznej przez proletariat stanowiło dopiero punkt wyjścia budowy socjalistycznego sposobu produkcji. Budowa ta musiała opierać się na uogólnieniach teoretycznych wynikających z analizy złożonej rzeczywistości społeczno-gospodarczej odziedziczonej po kapitalizmie. Pomimo nawału pracy polityczno-organizacyjnej przywódca pierwszego w świecie państwa socjalistycznego podejmuje badanie różnorodnych problemów ekonomicznych powstającego socjalizmu, chociaż nie zawsze w sposób tak kompleksowy i wyczerpujący jak w jego wcześniejszych pracach na temat kwestii rolnej w Rosji czy ekonomicznych cech imperializmu.

² W. Lenin, *Polityka i ekonomika, dialektyka a obiektywizm*, [w:] *Dziela* t. 32, Warszawa 1958, s. 73.

³ Pierwszym zadaniem wielkich badań w Rosji jest ustalenie podstawowych danych do scharakteryzowania istoty stosunków agrarnych. W. Lenin, *Kwestia agrarna w Rosji u schyłku XIX w.*, [w:] *Dziela*, t. 15, Warszawa 1956, s. 116.

⁴ Por. W. Lenin, *Rozwój kapitalizmu w Rosji*, [w:] *Dziela*, t. 3, Warszawa 1953 Przedmowa do 2 wyd.

Przejawem uwzględnienia przez W. Lenina określającej roli ekonomiki wobec polityki jest także stosowana przez Niego metodologia badań. Do istotnych cech tej metodologii należą między innymi: opieranie się na bogatym i reprezentatywnym materiale statystycznym jako podstawie do uogólnień teoretycznych (na przykład przy badaniu kwestii rolnej czy ekonomicznych cech imperializmu), uwzględnienie w ramach badanej rzeczywistości zarówno cech ogólnych jak i cech szczególnych, badanie danej rzeczywistości społeczno-ekonomicznej w ścisłym związku z jej dotychczasowym rozwojem, badanie dynamiki zmian zachodzących w ramach badanej rzeczywistości, upatrywanie w czynnikach wewnętrznych — sił motorycznych decydujących o rozwoju społeczno-gospodarczym, wszechstronna analiza sprzeczności danego sposobu produkcji oraz ich tendencji rozwojowych itp.

Przykładem szerokiego uwzględniania zarówno ogólnych jak i szczególnych cech badanej rzeczywistości są między innymi prace Lenina dotyczące kwestii rolnej i rozwoju kapitalizmu w Rosji. W pracach tych Lenin poświęca wiele uwagi badaniu przeżytków feudalizmu i różnych przejściowych form gospodarowania charakterystycznych dla okresu rozkładu feudalizmu i powstawania kapitalizmu. W listopadzie 1905 r. Lenin pisał, że „współczesna gospodarka w Rosji posiada zarówno cechy kapitalistyczne jak i feudalne i trudno dokładnie określić gdzie kończą się jedne a zaczynają drugie”⁵. Przeżytki feudalizmu stanowiły według Lenina główną przyczynę zacofania ówczesnego rolnictwa rosyjskiego. Przy tej okazji Lenin podkreślał, że w praktyce nie występują często „czyste” formy społeczno-ustrojowe i że fakt ten wymaga odpowiedniego uwzględnienia nie tylko w metodologii badań ekonomicznych, ale także i przy wyciąganiu wniosków natury politycznej. „Na świecie nie ma i nie może być czystego kapitalizmu, ale występują zawsze domieszki czy to feudalizmu czy gospodarki drobnotowarowej czy też jeszcze czegoś innego”⁶. Oczywiście Lenin nie wyklucza możliwości abstrahowania od niektórych zjawisk przy ocenie kapitalizmu jako takiego.

Konieczność dostatecznie szerokiego uwzględnienia w ramach badanej rzeczywistości zarówno cech ogólnych jak i szczegółowych jest cenną wskazówką o dużym znaczeniu poznawczym i praktycznym, także przy badaniu prawidłowości powstania i rozwoju socjalistycznego sposobu produkcji w różnych krajach i przy stosowaniu różnych założeń modelowych w procesie badawczym.

Przykładem badania rzeczywistości gospodarczej w ścisłym związku z jej dotychczasowym rozwojem jest analiza imperializmu, który według

⁵ W. Lenin, *Pełny zbiór dzieł* (wyd. ros.), t. 12, s. 46 - 47.

⁶ *Ibidem*, t. 26, s. 242.

Lenina jest z jednej strony jakościowo nowym etapem w rozwoju kapitalizmu, a z drugiej strony kontynuacją w zmienionej formie podstawowych cech ustroju kapitalistycznego⁷. Jakościowo nowym aspektem w rozwoju kapitalizmu w epoce imperializmu są: wysoki stopień koncentracji produkcji, panowanie monopolii kapitalistycznych w podstawowych dziedzinach gospodarki, decydująca rola oligarchii przemysłowo-bankowej w życiu gospodarczym, wywóz kapitału za granicę jako jedna z głównych form ekspansji gospodarczej, podział sfer wpływów ekonomicznych między czołowe monopole kapitalistyczne, wzrost tendencji do nierównomiernego rozwoju ekonomicznego różnych krajów kapitalistycznych, osiąganie maksymalnego zysku przez regulowanie produkcji i rynku w interesie monopolii itp.

Z nowych cech ekonomicznych kapitalizmu w epoce imperializmu wynikają określone nowe tendencje w życiu politycznym krajów kapitalistycznych oraz w ich polityce zagranicznej. Do tego rodzaju tendencji należą: splatanie się oligarchii finansowej z aparatem państwowym i decydujący wpływ monopolii na politykę państwa kapitalistycznego wewnątrz i na zewnątrz kraju, zakończenie politycznego podziału świata pomiędzy główne kraje kapitalistyczne, gwałtowne zmiany w układzie sił ekonomicznych i politycznych między krajami kapitalistycznymi, walka o nowy podział sfer wpływów ekonomicznych i politycznych między różnymi krajami kapitalistycznymi, między innymi w drodze wojen, tendencja do militaryzacji gospodarki i faszycyzacji życia społeczno-politycznego wielu krajów itp.

Do podstawowych ekonomicznych cech kapitalizmu, które w zmienionej formie występują w epoce imperializmu należą: panowanie prywatno-kapitalistycznej własności środków produkcji, dążenie do maksymalizacji zysku jako bezpośredni cel produkcji kapitalistycznej, określone formy konkurencji, nierównomierny podział dochodu narodowego w społeczeństwie itp.

W dziedzinie politycznej utrzymało się w wielu krajach w zmienionej formie szereg instytucji politycznych charakterystycznych dla kapitalizmu, jak: demokracja burżuazyjna jako forma państwa, panowanie ideologii burżuazyjnej w dziedzinie oświaty i wychowania, informacji masowej itp.

W ujęciu Lenina kapitalizm, także w jego stadium imperializmu, nie jest czymś niezmiennym. Jego skomplikowana struktura ekonomiczna narażona na działanie różnych sił wewnętrznych i zewnętrznych znajduje się w ciągłym ruchu i rozwoju. I tak właśnie — w rozwoju — należy ją badać, aby wykryć dialektyczne prawidłowości tym rozwojem rządzące.

⁷ W. Lenin, *Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu*, Warszawa 1949, 5. 85.

W okresie międzywojennym, a zwłaszcza po drugiej wojnie światowej, pojawiły się nowe cechy imperializmu, zmieniły się formy przejawiania się wielu starych cech, ale równocześnie zachowały się nadal podstawowe właściwości kapitalizmu. Na przykład wzrosła rola państwa w życiu gospodarczym krajów kapitalistycznych, w ramach kapitalizmu światowego rozwinęły się procesy integracyjne, zaistniała konieczność współzawodnictwa na wielu odcinkach z dynamicznie rozwijającym się socjalizmem itp. Równocześnie dotychczasowe cechy imperializmu występują w nowych formach i powodują często nowe tendencje w życiu politycznym. Na przykład ekspansja ekonomiczna kapitału na zewnątrz nie jest obecnie realizowana głównie w ramach systemu kolonialnego, ale za pośrednictwem różnych form neokolonializmu. Podobnie nierównomierny rozwój ekonomiczny i polityczny krajów kapitalistycznych bardzo rzadko prowadzi obecnie do wojen między krajami kapitalistycznymi (ze względu na zbyt duże ryzyko osłabienia kapitalizmu w jego współzawodnictwie i walce z socjalizmem). Jednakże wbrew apologetom współczesnego kapitalizmu zachowały się w tym ustroju takie podstawowe jego cechy, jak panowanie prywatno-kapitalistycznej własności środków produkcji (w różnych często odmiennych od dotychczasowych formach), decydująca rola monopolii kapitalistycznych w życiu ekonomicznym i politycznym, dążenie do maksymalizacji zysku jako bezpośredni cel produkcji kapitalistycznej, dysproporcje w podziale dochodu narodowego między różne klasy i warstwy społeczne, a także decydujący wpływ burżuazji na życie polityczne, społeczne itp.

Przykładem wszechstronnej analizy sprzeczności kapitalizmu w epoce imperializmu jest podkreślanie przez Lenina, że właściwa dla monopolii tendencja do zastoju i gnicia nie wyklucza bynajmniej tendencji do postępu technicznego i przyspieszonego rozwoju gospodarczego w pewnych okresach czasu⁸. Postęp techniczny i pogłębianie się społecznego podziału pracy oraz związany z tym wzrost wydajności są według Lenina głównymi wewnętrznymi siłami motorycznymi nie tylko powstania ale i rozwoju kapitalizmu, występującymi także w epoce imperializmu. W ujęciu lenińskim rozwój kapitalizmu w epoce imperializmu zależy więc nie tyle od czynników zewnętrznych ile od czynników wewnątrzustrojowych składających się na rozwój sił wytwórczych, postęp techniczno-organizacyjny, wzrost ilości kapitału i siły roboczej. Mechanizm popytowy zostaje wprowadzony tutaj z dialektyki rozwoju sił wytwórczych, a nie jest traktowany jako wielkość samodzielna i niezależna.

Tego rodzaju ujęcie jest na wskroś nowoczesne. Słuszność jego potwierdza trwająca od dwudziestu lat w rozwiniętych krajach kapitalizmu

⁸ W. Lenin, *Imperializm ...*, s. 96 i 120.

rewolucja naukowo-techniczna. Powoduje ona pogłębianie się społecznego podziału pracy zarówno w skali krajowej jak i międzynarodowej. Rozwój handlu międzynarodowego polega w 80% na wzroście podziału pracy między rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi.

Równocześnie Lenin wskazuje, że w praktyce gospodarczej kapitalizmu niemożliwe jest zachowanie wszystkich proporcji niezbędnych dla uniknięcia cyklicznego charakteru rozszerzonej reprodukcji kapitalistycznej w warunkach rosnącej specjalizacji produkcji i postępu technicznego. Dotyczy to zarówno kapitalizmu wolnokonkurencyjnego jak i monopolistycznego, a w zmodyfikowanej postaci także współczesnego kapitalizmu państwowo-monopolistycznego. Wynika to z zachowania w zmienionej często formie podstawowej sprzeczności kapitalizmu, to jest sprzeczności między społecznym wytwarzaniem a prywatno-kapitalistycznym przywłaszczeniem i wynikających z niej sprzeczności odcinkowych na przykład w zakresie podziału dochodu narodowego w społeczeństwie itp.

Wyrazem jedności ekonomiki i polityki w pracach W. Lenina poświęconych analizie kapitalizmu jest wykorzystanie rezultatów badań ekonomicznych dla określenia celów i metod rewolucyjnej walki proletariatu. Na przykład przy badaniu kwestii rolnej w carskiej Rosji Lenin stwierdził, że pomimo przeszkód feudalnych kapitalizm torował sobie drogę także i w rolnictwie. Jednakże formy rozwoju kapitalizmu w rolnictwie były różne: przekształcanie się latyfundiów feudalnych w wielkie gospodarstwa kapitalistyczne, bądź podział tych latyfundiów między chłopstwo, a następnie przekształcanie się części chłopów w kapitalistów rolnych. W obydwu przypadkach na uboczu pozostawała przeważająca część chłopstwa będącego przedmiotem eksploatacji zarówno feudalnej jak i kapitalistycznej. Większość chłopstwa pracującego stanowiącego w ówczesnej Rosji najliczniejszą klasę społeczną była więc potencjalnym sprzymierzeńcem klasy robotniczej w jej walce przeciwko przeżytkom feudalizmu i przeciw kapitalizmowi. W tych warunkach stosunkowo nieliczna klasa robotnicza w sojuszu z chłopstwem pracującym mogła więc zapewnić przerastanie rewolucji burżuazyjno-demokratycznej w rewolucję socjalistyczną. Z określonych warunków społeczno-ekonomicznych wynikały więc cele i strategia walki politycznej klasy robotniczej. Znaczenie teorii o możliwości przerastania rewolucji burżuazyjno-demokratycznej w rewolucję socjalistyczną wykraczało daleko poza granicę Rosji. W zmodyfikowanej postaci teoria została wykorzystana w krajach demokracji ludowej. W określonych warunkach może być ona także wykorzystana w krajach tzw. trzeciego świata.

Z analizy nowych i starych cech kapitalizmu w epoce imperializmu oraz splotu nowych i starych sprzeczności społeczno-ekonomicznych tego ustroju Lenin wyciągnął wniosek o dojrzałości systemu kapitalistycznego

do rewolucji socjalistycznej. W związku z nierównomiernym jego rozwojem przerwanie łańcucha kapitalizmu światowego może nastąpić w najślabszym ogniwie. Ogniwem tym może być zarówno kraj kapitalistyczny wysoko rozwinięty jak i kraj lub grupa krajów stosunkowo słabo rozwiniętych gospodarczo. Leninowska analiza ekonomicznych cech imperiaлизму oraz działania prawa nierównomiernego rozwoju ekonomicznego i politycznego w tym ustroju wykazała, że różny bywa stopień rozwoju proletariatu i odmienny zakres sprzeczności klasowych.

Poza tym stopień sprzeczności klasowych uzależniony jest nie tylko od warunków ekonomicznych ale i od takich okoliczności jak sprawa narodowościowa, stopień występowania arystokracji robotniczej itp. Dopiero łączne potraktowanie tych elementów pozwala ocenić, w jakim stopniu dany kraj lub państwo posiadają przesłanki dla dokonania rewolucji proletariackiej. Rezultatem ekonomicznych badań Lenina nad kapitalizmem były nie tylko określone wnioski polityczne dotyczące przesłanek rewolucji socjalistycznej, ale i praktyczne wcielenie tych wniosków w warunkach Rosji będącej wówczas słabym ogniwem w systemie kapitalizmu światowego.

W nowej postaci problem określającej roli ekonomiki w stosunku do polityki wyłonił się po zwycięstwie rewolucji socjalistycznej. Obiektywne warunki ekonomiczne i wynikające z nich prawidłowości musiały wywierać tutaj określający wpływ na cele gospodarcze, społeczne i kulturalne związane z procesami budownictwa socjalizmu, wytyczane w interesie klasy robotniczej i innych warstw ludzi pracy przez państwo socjalistyczne i inne organizacje ludzi pracy. Równocześnie czynniki ekonomiczne musiały być uwzględnione przy ustalaniu metod, środków i dróg realizacji zadań związanych z budową socjalizmu.

Przejawem uwzględniania przez Lenina określającego wpływu ekonomiki na cele polityki gospodarczej państwa w procesie budowy socjalizmu było, między innymi, wysunięcie postulatu nacjonalizacji podstawowych środków produkcji w gałęziach pozarolniczych, a w rolnictwie — nacjonalizacji ziemi i przekazania jej chłopom, a następnie przebudowy rolnictwa na zasadach socjalistycznych⁹. Nacjonalizacja podstawowych dziedzin gospodarki pozwala na stworzenie sektora socjalistycznego jako ekonomicznej podstawy gospodarki planowej i socjalistycznego rozwoju kraju.

Wyrazem uwzględnienia określającej roli ekonomiki przy ustalaniu celów polityki gospodarczej państwa socjalistycznego był także wysunięty przez Lenina postulat szybkiego rozwoju sił wytwórczych przez uprzemy-

⁹ Por. W. Lenin, *Przemówienie do delegatów komitetów biedoty*. [w:] *Dzieła*, t. 28. Warszawa 1954, s. 168.

słowienie socjalistyczne i techniczną rekonstrukcją rolnictwa¹⁰. Postulat ten częściowo znalazł praktyczny wyraz w opracowanym przy udziale Lenina wstępnym planie elektryfikacji kraju (Goelro). Realizacja omawianego postulatu pozwalała zarówno na lepsze zaspokojenie potrzeb społecznych w dziedzinie dóbr materialnych jak i na likwidację sprzeczności między przodującą formą ustroju społeczno-politycznego a zacofaną bazą materialno-techniczną kraju. Likwidacja tej sprzeczności miała istotne znaczenie dla dalszych losów socjalizmu zarówno w Rosji radzieckiej jak i w skali światowej.

Przykładami uwzględniania przez Lenina decydującego wpływu warunków ekonomicznych na metody, środki i drogi budownictwa socjalistycznego są między innymi następujące tezy jego prac:

1) Konieczność zastosowania różnych form uspołecznienia środków produkcji w zależności od charakteru własności prywatnej odziedziczonej po kapitalizmie: nacjonalizacji lub wprowadzenia spółdzielczości.

2) Etapowość procesu nacjonalizacji własności prywatno-kapitalistycznej¹¹. W odniesieniu do własności drobno-kapitalistycznej wykorzystanie tzw. kapitalizmu państwowego jako wstępnej fazy nacjonalizacji.

3) Konieczność istnienia gospodarki wielosektorowej w okresie budowy socjalizmu przy zachowaniu dominującej roli sektora uspołecznionego w produkcji, zwłaszcza pozarolniczej i w wymianie.

4) Dyktatura proletariatu jako forma państwa socjalistycznego w okresie budowy socjalizmu¹².

5) Prymat funkcji gospodarczej państwa — dyktatury proletariatu.

6) Zasady socjalistycznej przebudowy wsi, wynikające z aktualnej struktury społeczno-ekonomicznej i klasowej wsi, ogólnego poziomu bazy materialno-technicznej przemysłu, konieczność uniknięcia strat gospodarczych. Zasady te zostały sformułowane w leninowskim planie spółdziel-

¹⁰ Postulat ten został lapidarnie sformułowany w znanym określeniu Lenina, że „Socjalizm — to władza radziecka plus elektryfikacja całego kraju”.

¹¹ „Przede wszystkim nacjonalizacja ziemi. Dalej ustanowienie kontroli państwowej nad wszystkimi bankami i połączenie ich w jeden bank centralny, jak również kontrola państwowa nad instytucjami kapitalistów ze stopniowym przechodzeniem do bardziej sprawiedliwego progresywnego opodatkowania dochodów i wydatków. Środki te dojrzały pod względem ekonomicznym w zupełności. Technicznie dadzą się bezwzględnie natychmiast wprowadzić w życie, politycznie mają spotkać się z poparciem większości chłopów, dla których przeobrażenia te są pod każdym względem korzystne”. W. Lenin, *Siódma (kwietniowa) ogólnorosyjska konferencja*. [W:] *Dziela*, t. 24, Warszawa 1952, s. 311 - 312.

¹² „Niezbędnym warunkiem tej rewolucji socjalnej jest dyktatura proletariatu, to znaczy zdobycie przez proletariat takiej władzy politycznej, która pozwoli mu zdławić wszelki opór wyzyskiwaczy”. W. Lenin, *Projekt programu RKP(b) marzec—sierpień 1919*, [W:] *Dziela* t. 29, Warszawa 1956, s. 86.

czym. Należą do nich między innymi: dobrowolność, kojarzenie interesów osobistych chłopów z interesami społecznymi, pomoc materialna państwa dla zrzeszeniowego ruchu chłopów, stopniowość przeobrażeń socjalistycznych na wsi, oparcie się na proletariackich i półproletariackich elementach wsi itp.¹³.

W zakresie rozwoju i funkcjonowania gospodarki socjalistycznej uwzględnienie przez Lenina określającej roli ekonomiki wobec polityki przejawia się między innymi w następujących tezach:

1) o decydującej roli wzrostu wydajności pracy w rozwoju gospodarki narodowej,

2) o istotnej roli doskonalenia organizacji pracy we wzroście wydajności pracy,

3) o konieczności stosowania zarówno bodźców ekonomicznych jak i pozaekonomicznych jako narzędzi wzrostu wydajności pracy społecznej,

4) o konieczności stosowania zasady centralizmu demokratycznego w kierowaniu i zarządzaniu gospodarką narodową. Stosowanie tej zasady oznacza przede wszystkim: a) centralne planowanie i zarządzanie gospodarką narodową przez państwo socjalistyczne i jego organy, b) wykorzystanie mechanizmu rynkowego i kategorii towarowo-pieniężnych, c) udział ludzi pracy w zarządzaniu gospodarką na wszystkich szczeblach.

Perspektywy budownictwa komunizmu upatruje również Lenin na określonym podłożu ekonomicznym. Możliwość powstania najwyższej formacji społecznej dostrzega on w przeobrażeniach ekonomicznych, z których najistotniejszy jest wysoki poziom wydajności pracy. Następstwem jej może być zaspokajanie potrzeb według życzeń konsumentów przy założeniu wkładu obywateli według ich zdolności¹⁴.

Reasumując — określająca rola ekonomiki wobec polityki polega na tym, że polityka

1) w sposób najbardziej pełny, głęboki i wyrazisty odzwierciedla ekonomikę,

2) wyraża podstawowe ekonomiczne interesy klasowe,

3) uogólnia zjawiska i procesy życia gospodarczego i wyprowadza na ich podstawie ogólne wnioski, znajdujące swoje odbicie w aktach państwowych lub działalności organizacji społeczno-politycznych zgodnych lub sprzecznych z interesami klas panujących.

¹³ Por. W. Lenin, *Podstawowe zadania dyktatury proletariatu w Rosji*. [W:] *Dzieła* t. 28, Warszawa 1956, s. 101.

¹⁴ W. Lenin, *Państwo a rewolucja. Doświadczenia Komuny Paryskiej 1871, Analiza Marksa*. [W:] *Dzieła* t. 25, Warszawa s. 504.

II. AKTYWNA ROLA POLITYKI W STOSUNKU DO EKONOMIKI W PRACACH
W. LENINA

Chociaż polityka jest uwarunkowana przez ekonomikę, odznacza się ona względną samodzielnością i sama wywiera istotny wpływ na ekonomikę. Względna samodzielność polityki w stosunku do ekonomiki polega między innymi na tym, że polityka jako element nadbudowy, a więc głównie polityka państwa, jest określona nie tylko przez warunki ekonomiczne, ale i przez istniejące stosunki polityczne.

Stosunki polityczne są to stosunki między klasami społecznymi powstające na tle problemu władzy państwowej. Treścią ich są: a) walka klas o wykorzystanie państwa i o ustrój władzy państwowej, b) stosunki klas w procesie działania instytucji politycznych, c) stosunki klas w dziedzinie ideologii politycznej¹⁵.

Wyrazem, a równocześnie narzędziem stosunków politycznych, są partie. „Najbardziej jednolitym, pełnym i skryształizowanym wyrazem politycznej walki klas jest walka partii”¹⁶. Partia polityczna jest zorganizowaną częścią klasy społecznej wyrażającą w sposób najbardziej pełny jej istotne interesy oraz kierującą walkę tej klasy w imię interesów klasowych. W związku z tym polityka jako działalność w sferze państwowej ma charakter partyjny. Względna samodzielność polityki nie oznacza więc jej niezależności od interesów klasowych i partyjnych określonych przez materialne warunki bytu społeczeństwa. Wręcz przeciwnie polityka jest determinowana przez te interesy i realizuje je w praktyce.

Względna samodzielność polityki znajduje swoje odbicie w ciągłości rozwoju politycznego. Ciągłość ta może dotyczyć form lub treści zjawisk politycznych, może być pozytywna lub negatywna w zależności od tego, czy będzie sprzyjała rozwojowi sił wytwórczych czy też hamowała ten rozwój. Ciągłość rozwoju politycznego jest zachowana nie tylko przy przechodzeniu od jednej formacji antagonistycznej do innej formacji typu antagonistycznego, ale także wtedy, gdy następuje rewolucyjne przejście od formacji antagonistycznej do formacji typu nieantagonistycznego. Na przykład pewne swobody demokratyczne proklamowane w czasie rewolucji burżuazyjnej są zachowane i materialnie zabezpieczone w ustroju socjalistycznym, ponadto swobody te rozszerzone są w praktyce na całe społeczeństwo, podczas gdy w warunkach panowania burżuazji korzystały z nich w praktyce klasy panujące. Także pewne instytucje polityczne istniejące w kapitalizmie mogą być zachowane w ustroju socjalistycznym, chociaż ich treść polityczna jest tutaj odmienna. Do tego rodzaju instytucji należą między innymi parlament, system federacyjny, rada ministrów.

¹⁵ Por. W. Lenin, *Socjalistyczna partia a bezpartyjna rewolucyjność*, Dzieła t. 10, Warszawa 1955, s. 66.

¹⁶ *Ibidem*, s. 66.

Względna samodzielność polityki rozumianej jako element nadbudowy ustroju kapitalistycznego przejawia się w obecnych warunkach także w tym, że utrzymaniu panowania burżuazji w rozwiniętych krajach kapitalistycznych sprzyjają nie tylko takie przesłanki ekonomiczne, jak ukryty charakter eksploatacji kapitalistycznej czy określone możliwości wzrostu poziomu życiowego ludzi pracy, ale i takie czynniki natury politycznej, jak umiejętność łagodzenia we właściwym czasie pewnych konfliktów społecznych przez częściowe ustępstwa burżuazji na rzecz mas pracujących, przy zachowaniu jej podstawowych interesów ekonomicznych.

Względna samodzielność polityki jako elementu nadbudowy przejawia się także w tym, że współuczestniczy ona w kształtowaniu innych elementów nadbudowy, na przykład filozofii, systemu oświaty i wychowania. Przyczynia się to do wzmocnienia służebnej roli polityki w stosunku do bazy ekonomicznej.

Względna samodzielność polityki sprzecznej z interesami burżuazji w stosunku do ekonomiki polega, między innymi, na tym, że dla zwycięstwa rewolucji socjalistycznej nie wystarczają tylko przesłanki natury ekonomicznej, jak na przykład wysoki poziom rozwoju sił wytwórczych i koncentracji produkcji czy duża liczebność klasy robotniczej, ale niezbędne są także określone przesłanki polityczne. Do tego rodzaju przesłanek należą między innymi: istnienie zorganizowanej siły politycznej w postaci rewolucyjnej partii robotniczej, słuszny i realny program walki o zwycięstwo socjalizmu, odpowiednia strategia i taktyka walki rewolucyjnej itp. Nie zawsze dopełniony jest warunek równoległego dojrzewania ekonomicznych i politycznych przesłanek rewolucji socjalistycznej, co wynika z nierównomiernego, skokowego rozwoju kapitalizmu w epoce imperializmu. W leninowskim ujęciu prawidłowa polityka sprzeczna z interesami burżuazji, realizowana pod kierownictwem rewolucyjnej partii klasy robotniczej w sojuszu z innymi warstwami ludzi pracy wspomaga i przyspiesza dojrzewanie materialnych przesłanek rewolucji socjalistycznej.

*

Polityka jest określona przez ekonomikę dopiero w ostatniej instancji, posiada też swoją własną obiektywną logikę rozwoju i swoje prawidłowości, dzięki czemu może spełniać aktywną rolę w stosunku do ekonomiki. Związek między ekonomiką a polityką jest więc związkiem funkcjonalnym.

Polityka jako część składowa nadbudowy oddziałuje przede wszystkim na bazę ekonomiczną, która z kolei wpływa przyspieszająco lub hamująco na rozwój sił wytwórczych, w zależności od stopnia zgodności stosunków

produkcji z charakterem sił wytwórczych oraz nadbudowy z bazą ekonomiczną. Rozwój sił wytwórczych prowadzi do zmian w bazie ekonomicznej, które z kolei pociągają za sobą zmianę w nadbudowie, w skład której wchodzi między innymi polityka.

Polityka jako element nadbudowy wpływa na ekonomikę przede wszystkim poprzez instytucję państwa. Na obecnym etapie rozwoju społeczno-gospodarczego, w miarę postępu w dziedzinie sił wytwórczych, zwiększa się także wpływ państwa na ekonomikę. W tym sensie można stwierdzić, że w miarę rozwoju gospodarczego wzrasta wpływ polityki na ekonomikę.

Aktywna rola polityki wobec ekonomiki wyraża się głównie w rozszerzeniu ekonomicznych funkcji państwa. Ze względu na różną treść klasową władzy państwowej — różna jest także treść ekonomicznej roli państwa kapitalistycznego. O treści funkcji ekonomicznej państwa kapitalistycznego mówi W. Lenin w ten sposób: „[...] monopol państwowy w społeczeństwie kapitalistycznym jest jedynie środkiem podniesienia i utrwalenia dochodów dla bliskich bankructwa milionerów tej czy innej gałęzi produkcji”¹⁷.

W związku z tym Lenin przestrzegał przed niedostrzeganiem różnej treści ekonomicznej roli państwa kapitalistycznego i socjalistycznego, przy podobnym wysokim stopniu ingerencji obu rodzajów państwa w życie gospodarcze: „[...] najbardziej rozpowszechnionym błędem jest twierdzenie burżuazyjno-reformistyczne jakoby monopolistyczny lub państwo-monopolistyczny kapitalizm nie był już kapitalizmem, jakoby mógł on być nazwany »socjalizmem państwowym«”¹⁸.

W kapitalizmie państwowo-monopolistycznym występuje szczególnie silna ingerencja czynnika politycznego w sprawy gospodarcze, w związku z czym można mówić tutaj o wyraźnej supremacji czynnika politycznego nad ekonomicznym. Jest to możliwe dzięki „unii personalnej” między aparatem państwowym a aparatem wielkiego kapitału: funkcjonariusze państwowi stają się członkami dyrekcji wielkich kooperacji przemysłowo-finansowych, a przedstawiciele tych ostatnich zajmują kluczowe stanowiska w aparacie rządowym. Tak więc w sposób konkretny i materialny następuje powiązanie czynnika politycznego z czynnikiem ekonomicznym i czynnik polityczny zdobywa coraz większe „prawo głosu” w sprawach gospodarczych.

Jednakże czynnik polityczny musi dbać nie tylko o interesy określonych grup monopolistów, ale i o interesy całego systemu kapitalistycznego. W związku z tym kieruje się on celami bardziej długofalowymi, aniżeli poszczególni przedsiębiorcy, których cele na krótką metę są często

¹⁷ W. Lenin, *Dzieła*, t. 22, Warszawa 1950, s. 250 - 251.

¹⁸ Ibidem, t. 25, Warszawa 1950, s. 476.

sprzeczne ze sobą. Czynniki polityczne stara się skoordynować różne poczynania gospodarcze kapitalistów i podporządkować je długofalowym interesom systemu kapitalistycznego. Wyrazem tego są elementy planowania wprowadzane do współczesnej gospodarki kapitalistycznej. Konieczność politycznego patrzenia na sprawy gospodarcze nie jest dzisiaj kwestionowana nawet przez większość ideologów burżuazyjnych.

W warunkach socjalizmu powiązanie czynnika politycznego z ekonomicznym przejawia się przede wszystkim w ekonomicznej roli państwa socjalistycznego. Państwo to odgrywa kluczową rolę w powstaniu oraz w budowie i rozwoju socjalistycznego sposobu produkcji. Już w zaraniu powstania władzy radzieckiej W. Lenin pojmował szeroko rolę państwa socjalistycznego. „W każdej rewolucji socjalistycznej, po rozwiązaniu zadania zdobycia władzy przez proletariat i w miarę rozwiązywania w głównych i zasadniczych zarysach zadania »wywłaszczenia wywłaszczycieli« i zdławienia ich oporu nieuchronnie wysuwa się na pierwszy plan podstawowe zadanie stworzenia wyższego niż kapitalizm systemu społecznego, a mianowicie: podniesienie wydajności pracy a w związku z tym (i w tym celu) stworzenie wyższej organizacji pracy”¹⁹.

Kierownicza rola państwa socjalistycznego w gospodarce jest jedną z istotnych przesłanek realizacji interesów ekonomicznych klas pracujących zarówno w okresie powstania jak i w dalszym rozwoju socjalistycznego sposobu produkcji. Ekonomiczna funkcja państwa socjalistycznego zostanie zachowana także w okresie przejścia od socjalizmu do komunizmu. „Nie ulega najmniejszej wątpliwości, mówił Lenin na I Zjeździe Rad Gospodarki Narodowej w maju 1918 r., że im dalej rozwijać się będą zdobycze Rewolucji Październikowej, im bardziej pogłębiać się będzie przewrót zapoczątkowany przez tę rewolucję, im trwalsze będą podstawy zdobyczy rewolucji socjalistycznej i umocnienie ustroju socjalistycznego, tym większa, tym wyższa stawać się będzie rola rad gospodarki narodowej, które — jedyne spośród wszystkich instytucji państwowych — mają zachować trwałą pozycję która będzie tym trwalsza, im bliżsi będziemy wprowadzania ładu socjalistycznego, im mniej będzie potrzebny aparat czysto administracyjny, aparat kierujący właściwie tylko administracją. Aparatowi temu sędzone jest po ostatecznym złamaniu oporu wyzyskiwaczy, po tym jak masy pracujące nauczą się organizować produkcję socjalistyczną temu aparatowi administracji we właściwym, ścisłym wąskim tego słowa znaczeniu, aparatowi starego państwa sędzone jest obumierać, natomiast aparatowi typu Najwyższej Rady Gospodarki Narodowej sędzone jest wyrastać, rozwijać się i krzepnąć wypełniając sobą całą najważniejszą dziedzinę działalności zorganizowanego społeczeństwa”²⁰.

¹⁹ Ibidem, t. 22, Warszawa 1955, s. 262.

²⁰ Ibidem, t. 27, Warszawa 1955, s. 426 - 427.

W związku z decydującą rolą państwa socjalistycznego w powstaniu i rozwoju gospodarki socjalistycznej oraz w zaspokajaniu ekonomicznych potrzeb ludzi pracy W. Lenin formułuje w tym zakresie tezę o prymacie polityki nad ekonomiką. „Polityka nie może nie mieć prymatu nad ekonomiką. Rozumować inaczej — to zapominać abecadła marksizmu”²¹. Jednakże prymat polityki nad ekonomiką nie może oznaczać woluntaryzmu w realizacji funkcji ekonomicznej państwa socjalistycznego. Polityka jest skoncentrowanym, uogólnionym wyrazem ekonomiki, cele polityki gospodarczej państwa socjalistycznego wynikają bowiem z obiektywnych warunków społeczno-gospodarczych i z interesów ekonomicznych ludzi pracy.

W ten sposób cele działalności ekonomicznej stają się celami politycznymi. Na przykład podniesienie poziomu wydajności pracy i zapewnienie wyższej organizacji pracy w stosunku do kapitalizmu posiada istotne znaczenie zarówno dla zaspokojenia ekonomicznych potrzeb społeczeństwa socjalistycznego jak i dla współzawodnictwa między kapitalizmem a socjalizmem w skali światowej. W warunkach współistnienia kapitalizmu i socjalizmu głównym polem walki między tymi systemami społeczno-ekonomicznymi staje się bowiem budownictwo gospodarcze. „Na to pole została ona przeniesiona w skali międzynarodowej z całą pewnością i ostatecznie. Dlatego zagadnienia budownictwa gospodarczego nabierają dla nas znaczenia zupełnie wyjątkowego”²². Sprawy ekonomiki stają się równocześnie sprawami polityki. Równocześnie polityka rozstrzyga o metodach i kierunkach realizacji ekonomicznych interesów społeczeństwa, warunkując w dużej mierze stopień zaspokojenia potrzeb społecznych.

Reasumując: prymat polityki nad ekonomiką polega 'na tym, że 1) poprzez działalność państwa — polityka jest decydującym czynnikiem realizacji ekonomicznych interesów społeczeństwa, 2) interesy ekonomiczne stają się interesami politycznymi i te ostatnie uzyskują przewagę nad pierwszymi. Prymat polityki 'nad ekonomiką dotyczy nie tylko polityki rozumianej jako element nadbudowy, ale także polityki przeciwstawnej w stosunku do panującej bazy ekonomicznej. Wyrazem tego jest następująca myśl W. Lenina, wyrażona w jednej z jego wcześniejszych prac pt. *Co robić*. „Z tego, że interesy ekonomiczne odgrywają rolę rozstrzygającą nie wynika żaden wniosek o pierwszoplanowym znaczeniu walki ekonomicznej (zawodowej), gdyż naistotniejsze „rozstrzygające” interesy klas mogą być zaspokojone tylko przez gruntowne przeobrażenia polityczne w ogólności; w szczególności podstawowy interes ekonomiczny proletariatu może być zaspokojony jedynie przez rewolucję polityczną, która postawi w miejsce dyktatury burżuazji dyktaturę proletariatu”.

²¹ Ibidem, t. 32, Warszawa 1956, s. 73.

²² Ibidem, t. 22, Warszawa 1956, s. 463.

Walka polityczna ma więc przewagę nad walką ekonomiczną, choć historycznie pierwsza była walka ekonomiczna. Realizacja celów politycznych jest bowiem warunkiem realizacji celów ekonomicznych.

Współzależność między ekonomiką i polityką w pracach W. Lenina można więc scharakteryzować w skrócie następująco:

- 1) ekonomika odgrywa decydującą rolę w stosunku do polityki,
- 2) polityka ma charakter względnie samodzielny,
- 3) polityka spełnia wobec ekonomiki rolę aktywną.

Są to ogólne współzależności między ekonomiką a polityką, do wykrycia których przyczynił się w dużej mierze W. Lenin. Znajomość tych prawidłowości posiada duże znaczenie poznawcze i praktyczne zarówno dla dalszego rozwoju socjalistycznego sposobu produkcji jak i dla walki mas pracujących krajów kapitalistycznych o socjalizm.

UNITY OF ECONOMICS AND POLICY IN THE WORKS OF W. LENIN

S u m m a r y

The paper gives W. Lenin's views upon the correlation of productive forces and production relations and the policy of the state.

It consists of two part's. In the first *one* the role of economics in policy has been discussed. The problem has been handled in a historical approach. The works of W. Lenin on the capitalistic economy and the socialistic economy have been a starting point for a survey of the problem. After considering the subject, the authors of this paper came to the following conclusions: a) policy is a reflection of economics, b) policy represents basic economic class interests, c) policy generalizes economic phenomena and processes, which are reflected in the acts of the state and in the activities of social and political associations.

The second part of this paper is concerned with the role of policy in relation to economics. An analysis of views proves that W. Lenin has formulated a principle that the rank of policy is higher than the rank of economics. One may state that although economics plays a decisive role in relation to policy, the latter is comparatively independent and plays an active role in relation to economics.